

Yaddaşlarda yaşayanlar

Milli mətbuatımızın fədakar tədqiqatçısı

Bugünlərdə şəxsi arxivimi araşdırarkən, tanınmış mətnşünas və mətbuat tarixçisi, professor Nazim Axundovun 20 yanvar 1991-ci ildə mənim “Xallı gürzə” tarixi romanım barədə yazdığı məqalənin əlyazmasına rast gəldim. Yazını bir daha oxudum. Yaddaşımda Nazim müəllimin səsi canlandı, onun nurlu çöhrəsi, bəylik ədəsi xəyalımda cəlvələndi.

O vaxt çalışdığım “Yazıçı” nəşriyyatının 1989-cu ilin tematik planında 15 müəllif vərəqi həcmində kitabım plana salınmışdı. Lakin məlum 1988-ci il hadisələri bu kitabı çap etdirmək həvəsimi öldürdü. Qarabağ xanlığının, Şuşa qalasının banisi Pənahəli xan Cavanşir haqqında roman yazmaq fikrinə düşdüm. Bu da təsadüfi deyildi. Mən hələ 1982-ci ildə Pənahəli xanın nəvəsi Ağabəyim ağa haqqında “Təbəssüm çiçəyi” adlı povest yazmışdım, lakin onun İran həyatını əks etdirən mənbələri əldə edə bilmədiyimdən bu əsəri çap etdirməyə tələsmirdim. Bu mövzu ətrafında işləyərkən Pənahəli xan haqqında da müəyyən məlumat əldə etmişdim.

Nə isə, mən roman üzərində çox həvəslə işləməyə başladım. Baş verən ictimai-siyasi hadisələr də işimə təkan verdi. 1990-cı ildə romanın böyük bir hissəsini yazıb, o zaman 45 min tirajla nəşr olunan “Karvan” jurnalına verdim. Əlyazmanı redaksiyanın bütün əməkdaşları – baş redaktor Oqtay Salamzadə, məsul katib Əmir Mustafayev, şair Ağasəfa, Dilərə Vəkilova, Mahmud Abbasov oxuyub, çap üçün qəbul etdilər. Romanın böyük bir hissəsi elə həmin il jurnalın 11–12-ci saylarında çap olundu. Mən bundan ruhlanıb romanı bitirdim. Lakin tarixi mövzuda ilk qələm təcrübəm olduğundan çox nigarançılıq hissi keçirirdim. Nigarançılığım son qoymaq üçün romanı Qarabağ xanlığının tarixini yaxşı bilən bir adama oxutmaq istəyirdim. Bu niyyətlə soraqlaşanda dostlar romanı professor Nazim Axundova oxutdurmağı məsləhət bildilər.

Doğrusu, mənim o vaxta qədər Nazim Axundovla tanışlığım yox idi. Amma onun mətbuatımızın tarixinə aid yazılarına yaxşı bələd idim. “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri tarixi, “Azərbaycan satira jurnalları”, “Mətbuat: bibliografiya – 1875–1920” kitablarını oxumuşdım.

Nazim Fərrux oğlu Axundov Xankəndidə Dövlət İnstitutunda Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasının müdiri işlədiyi üçün Bakıda yaşamırdı. Mən romanımın əlyazmasını Nazim müəllimə göndərməyin yolunu aradığım bir gündə rəhmətlik Namiq Babayev (“Xarıbülbul əfsanəsi”-ni də “Azərbaycan təbiəti” jurnalında ilk dəfə bu istedadlı gənc alim yazıb çap etdirmişdi) “Yazıçı” nəşriyyatına, mənim müdiri olduğum nəsr şöbəsinə gəlmişdi. Hal-əhvaldan sonra ondan xahiş etdim ki, romanımın əlyazmasını Şuşaya aparsın, əvvəl özü oxusun, sonra Nazim müəllimə mənim xahişimi yetirsin. Beləcə, Namiq Babayev əlyazmamı götürüb apardı. Bir müddət sonra zəng edib məni romanın yaxşı yazılması münasibəti ilə təbrik etdi və əlyazmasını Nazim müəllimə verdiyini söylədi.

Nazim Axundov isə romanı nəinki oxuyur, hətta institutda onunla birgə çalışan şair Ənvər Əhmədə, tarixçi-yazıçı Şahlar Həsənoğluna və başqalarına da oxutdurduqdan sonra müzakirəsini keçir.

Bununla da rahatlıq tapmayıb əsərdən müəyyən parçaları müəllif haqqında kiçik bir tanıtım ilə “Şuşa” qəzetinə təqdim edir. O, şuşalı oxuculara məni belə təqdim etmişdi: “Mustafa Çəmənli müasir Azərbaycan nasirlərindən biridir. Onun hekayə və povestləri oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanır. Hazırda “Yazıçı” nəşriyyatında nəsr bölməsinə rəhbərlik edir.

Mustafa Çəmənli Pənahəli xanın həyat yolunu, Qarabağ xanlığının əsasını qoymasını, Bayat, Şahbulaq və Şuşa qalalarını tikdirməsini, xarici və daxili düşmənlərə qarşı qalibyyətli mübarizəsini əks etdirən “Xallı gürzə” romanını bitirmişdir. Romandan bəzi fəsilləri oxuculara təqdim edirik”.

Beləliklə, “Şuşa” qəzetinin 1991-ci il 12 yanvar tarixli nömrəsindən başlayaraq romandan parçalar hissə-hissə dərc olunur. Bu ərəfədə mən çox narahat idim. Həm erməni separatçıların üzündən, həm də qış fəslə olduğundan Şuşaya gediş-gəliş xeyli çətinləşmişdi. Ölkədə kaos hökm sürürdü. Mən romanın vaxtında nəşr olunmasını istəyirdim. Əsərin əlyazması isə Şuşada, Nazim müəllimdə qalmışdı. Mən çox çətinliklə onunla əlaqə yaradıb əlyazmanı Bakıya – mənə göndərməsini xahiş etdim.

Bir neçə gündən sonra nəşriyyatın baş redaktoru Cəmil Əlibəyov daxili telefonla məni yanına çağırdı. Onun kabinetinə girəndə ağsaçlı, nurlu sifətli bir kişinin Cəmil müəllimlə üz-üzə oturub, söhbət etdiyini gördüm. O məni tanıyırdı, mən isə onu kitabındakı şəkildən, bir də qarşısındakı qovluğumdan tanımışdım. Qəlbi təmiz Cəmil müəllimin üzü nurlanmışdı:

– Nazim müəllim, – dedi, – bayaqdan romanını təriflədiyən cavan oğlan budur.

Nazim müəllim qalxıb mənimlə məhrəbancasına görüşdü:

– Təbrik edirəm! Cəmil müəllimə də demişəm, sənin romanın bu gün 100 min tirajla çap olunsaydı, satılar.

– Belə yüksək fikirdə olduğunuza görə sizə təşəkkür edirəm! – dedim.

O, romanın əlyazmasını və bir topa qəzeti mənə uzadaraq:

– “Şuşa” qəzeti 12 nömrəsində romanından fəsillər çap edib. Darıxdın, redaksiya istəyirdi ilboyu əsərini çap etsin, – dedi.

– Nazim müəllim, buna görə də təşəkkür edirəm. Görürsünüz də hadisələr necə cərəyan edir. İstəyirəm əsərim kitab halında çıxsın, qorxuram sonra gec ola.

– Doğrudur, – dedi, – romanın haqqında ürək sözlərimi də yazmışam. Xoşun gəlsə, çap etdirərsən.

– Çox məmnunam, – dedim. Sağollaşıb əlyazmamı götürmək istəyəndə Cəmil Əlibəyov gülə-gülə:

– Qoy qalsın, aparım oxuyum. Görüm nə yazmışsan belə, Nazim müəllim bərk tərifləyir.

– Nə olar, Cəmil müəllim, çox şad olaram ki, bu əsəri siz də oxuyasınız, – dedim və qəzetləri, Nazim müəllimin məqaləsini götürüb çıxdım.

Bir həftədən sonra Cəmil müəllim əsərimi çapa imzaladı və “ürəyində daha bir şey qoymamısan qala, təbrik eləyirəm” deməyi də unutmadı.

1991-ci ilin mart ayında “Qızıl Şərq” mətbəsinə göndərilən romanım, xeyli gec, 1992-ci ilin fevral ayının 17-də 30 min tirajla işıq üzü gördü. Mən Nazim müəllimin məqaləsini makinada yazdırıb “Ədəbiyyat qəzeti”nə təqdim etdim. Nazim Axundovun romanım haqqında yazdığı “Tarixin yaddaşı – yazıçının romantikası” məqaləsi “Tarixi yaddaşın bərpası” adı ilə həmin qəzetin 6 mart 1992-ci il tarixli nömrəsində dərc olundu.

Professor Nazim Axundov çox işıqlı, xeyirxah şəxsiyyət idi. İlk tanışlıqdan sonra aramızda səmimi ünsiyyət yaranmışdı. O, “Yazıçı” nəşriyyatında 2 cildə çapa hazırlanan “Qarabağnamələr”in tərtibçisi, “Qarabağ salnamələri” kitabının müəllifi kimi və fars dilindən tərcümə etdiyi Nasir Nəcminin “Abbas Mirzə: XIX əsr Rusiya–İran–Azərbaycan münasibətləri” (bu kitabın redaktoru olmuşam) əsərinə görə nəşriyyatla müntəzəm əlaqə saxlayırdı və buna görə də vaxtaşırı görüşürdük. Şuşa işğal olunduqda sonra o, Bakıda yaşayırdı (indi təəssüflənirəm ki, Nazim müəllim 44 günlük İkinci Qarabağ savaşında çox sevdiyi doğma Şuşasının işğaldan azad edildiyi günü görmədi).

Bir dəfə eşitdim ki, xəstə yatır. Cərrah dostum Çingiz Baxşəliyevlə onu yoluxmağa getdik. Yataqda olsa da, nikbin ruhdandı. Çingiz həkim ona bəzi məsləhətlər verdi. Gəlişimizdən çox məmnun olmuşdu. Bu mənim onunla son görüşüm idi.

Professor Nazim Fərrux oğlu Axundov 20 iyun 1924-cü ildə Şuşada dünyaya göz açmışdı, 10 mart 1994-cü ildə isə Bakıda dünyasını dəyişdi. Bu gün möhtərəm professorun vəfatından 30 il keçir. Allah ona rəhmət eləsin. Onun işıqlı xatirəsi həmişə mənimlədir.